

IGGEN VUXET

Översättning: Ylva Gustafsson

ARWEN ROSENBERG-MEEREBOER

Den orörda naturen och vildmarken kontrasteras ofta med miljöer som formats av människor. Idag talas det också om att det inte mera finns någon natur eftersom människan påverkar allt. Men vad är orörd natur och vad betyder det att beröra naturen? Arwen Rosenberg-Meereboer skriver.

Antropocen - ett ofta använt begrepp för vår nuvarande tidsålder, där mänsklig aktivitet har större inflytande på jorden än några som helst andra faktorer - har lett till tankar om "naturens slut". I artikeln "Have we reached the end of nature? Our relationship with the environment is in crisis" (2023), deklarerar agronomen **Derek Lynch** naturens slut eftersom mänsklig påverkan, genom föroreningar och klimatförändringar, nu finns överallt, det finns ingen orörd natur kvar. Men vad menas egentligen med orörd natur? I den här artikeln kommer jag att undersöka idén om "orörd" natur och vildmark och reflektera kring vad det kan betyda att vidröra naturen, samt i gengäld att bli berörd av naturen. Jag vill se närmare på olika typer av "orörda" naturer och se vad dessa kan visa oss om betydelsen av mänsklig beröring.

ATT VIDRÖRA NATUREN

Att beröra har ofta inom filosofin beskrivits som en handling, en sinnesupplevelse. Att beröra är att utforska, att lära känna något. Beröring är en form av sinnesupplevelse: vi kan känna en ytas textur, temperaturen, vikten av ett föremål. Att röra vid något är också en handling, ett sätt att skaffa kunskap om världen omkring oss. Men beröring är ändå aldrig en enskild individs handling; det finns alltid något som berörs. Filosofen **Edmund Husserl** beskriver upplevelsen av att röra vid sin egen vänstra hand med den högra. Enligt Husserl innebär detta en delad upplevelse där båda händerna samtidigt upplever att de rör och berörs. Filosofen **Maurice Merleau-Ponty** går vidare från det här och tillägger att beröring inte är en enkelriktad gest: när vi rör vid något, blir vi samtidigt själva berörda. När vi skakar hand är jag inte bara subjektet, som känner och berör den andres hand; jag är också objektet, handen som skakas, upplevs och berörs av den andre.

Vetenskapshistorikern **Donna Haraway** har ett annat exempel på hur beröring är en fråga om ömsesidig kommunikation. I boken *When Species Meet* (2008) beskriver Haraway hur hon klappar sin hund, Cayenne Pepper

och hur beröringen kan innebära en upplevelse av gemenskap, man kan uppleva det som en hälsning, som ett ögonblick av delad glädje, och ett möte med en vänlig varelse. Men Haraway påpekar också att beröringen samtidigt är ett utbyte av partiklar: när hon rör vid sin hund berör hon samtidigt de platser där hunden har varit och allt hon består av, och Cayenne gör detsamma i gengäld. När hon rör vid Cayenne utbyter Haraway mikrober, bakterier, smuts och hår, och en myriad av andra ämnen med Cayenne.

Om vi ser på beröring som en ömsesidig handling där båda parter påverkar och påverkas av varandra, snarare än en handling av en individ mot något eller någon, blir vi tvungna att omvärdera subjekt- och objektstatusen för människan och det naturliga. Om vi då vi rör vid något alltid berörs tillbaka, är vi inte bara det aktiva subjektet som berör ett objekt utan också själva det passiva objektet för detta. Världen sträcker ständigt ut sig för att röra vid oss. Vi är passiva mottagare av beröring från bakterier, smuts, sjukdomar, virus, men också av näring, syre och vitaminer. Haraways analys visar oss att skillnaden mellan det mänskliga och det naturliga kan vara falsk. Vi innehåller redan natur, och vi förvärvar mer natur varje dag. Även om vi hävdade att den mänskliga kroppen var fri från natur, är vi fortfarande i ett ständigt tillstånd av att bli berörda av den. Om natur och människa inte nödvändigtvis är separata, och vi ständigt sträcker oss ut mot och berörs av naturen, vad innebär det då att tala om "orörd" vildmark?

VILDMARK

När vi talar om "orörd" natur eller vildmark och ifrågasätter dess fortsatta existens eller fruktar dess undergång, framställs naturen nästan alltid som ett passivt objekt. Naturen är berörd eller orörd, naturen räddas eller förstörs. Det finns en estetisk sida i det vi betraktar som "vildmark". Orörd natur anses ha en särskild betydelse, vara mer värd att rädda, än natur som redan har rörts av människan. Natur som har rörts av människor är

inte längre vild, den har blivit tämjd. Den jungfruliga vildmarken verkar ha något slags särskilt värde som en park – per definition underhållen och skött – saknar.

Idén om orörd natur har likheter med vad konstkritikern **Walter Benjamin** säger om ett konstverks aura i ”Konstverket i reproduktionsåldern” (2008). Enligt Benjamin är det auran hos ett konstverk som gör det unikt och det är också där dess emotionella värde ligger. En del av denna aura ligger i konstverkets äkthet och sammanhang. Konstverket har skapats av en specifik person eller av specifika personer, vid en specifik tid i ett specifikt sammanhang. För Benjamin undergrävs denna aura av mekanisk reproduktion: reproduktionerna fångar inte auran, eftersom de är skilda från ursprungs-sammanhanget och originalverket. Kopior av konstverk görs för att säljas för kapitalistisk vinning, och syftar därför till att avlägsna konstverket från sitt ursprungliga sammanhang för att göra det lockande och marknadsförbart. Tänk här på populariteten hos konstnären **Frida Kahlos** självporträtt, separerade från sitt politiska och sociala sammanhang, och sålda som armband och t-shirts. Hennes självporträtt är djupt personliga och rotade i hennes egna livserfarenheter, mexikansk historia och ursprungskultur. Men hennes porträtt är idag extremt populära motiv på kläder och smycken som säljs överallt, något som hon som kommunist förmodligen inte skulle ha godkänt. Enligt Benjamin innebär detta sätt att separera konstverket från sitt sammanhang inte bara att reproduktionen förlorar i värde, utan även att originalet förlorar i värde. Man kan idag inte se Kahlos originalmålningar utan att man före det har sett reproduktionen, och enligt Benjamin dämpar detta auran av att se dem för första gången. Sammanhang och autenticitet står i motsats till masskonsumtionens krav på säljbarhet och tillgänglighet.

Liksom kopior av ett konstverk behandlas ofta en park som en kopia av naturen, skapad för att vara tillgänglig och lätt konsumerbar för besökare. Ännu värre än en park är en industriell skog, åtminstone enligt vissa: i Finland har jag hört människor säga om en industriell skog att ”Det är inte en riktig skog, den är planterad”. De prydliga raderna av träd döljer inte sitt konstgjorda ursprung. Auran av ”orörd” vildmark saknas i en park eller planterad skog, och därför ses dessa ofta inte som lika värdefulla som orörd natur. Dock är en park eller en planterad skog inte bara en kopia, den är otvivelaktigt *levande*. En kopia är oföränderlig, men så är inte fallet med en park eller planterad skog. Båda är rika världar fulla av växter och djur som lever där, antingen genom design eller av en slump. Dessutom hemsöks parker och industriella skogar av vildmarken trots att de inte är ”vilda”. Även lekplatser och simbassänger förvildas ständigt på nytt. Alger, ogräs,

vilda djur och insekter spökar i de mest konstgjorda utomhusmiljöer, som den klorfyllda offentliga simbassängen. När människor försöker avgränsa sammanhang och tillgänglighet för ett offentligt utrymme, visar det sig att naturen alltid är svårare att hålla borta än andra människor.

TÄMJD NATUR

Ovild, odlad, domesticerad och tämjd natur är berörd av människor, och därför tenderar den också att uppfattas som att den saknar något, en aura, som gör den speciell. Men det kan kanske också vara tvärtom. *Den lille prinsen* av **Antoine de Saint-Exupéry** visar på ett intressant sätt vad det kan betyda att tämja något och beröras. När den lille prinsen möter räven på jorden berättar räven att de inte kan leka tillsammans, eftersom räven inte har blivit tämjd. När den lille prinsen frågar vad det innebär att vara tam förklarar räven att det betyder ”att fästa sig vid någon”. Räven säger:

Än så länge är du bara en liten pojke för mig, lik hundra-tusentals andra små pojkar. Och jag behöver dig inte. Och du behöver inte mig heller. För dig är jag ingenting annat än en räv lik hundra-tusentals andra rävar. Men om du tämjer mig, så kommer vi att behöva varandra. Jag kommer att vara den ende i världen för dig...

(de Saint-Exupéry 1980, s. 68)

Att tämjas är i detta fall inte fråga om människans dominans över det naturliga, utan istället skapandet av ett band, en relation mellan, i detta fall, pojken och räven. Precis som beröringen när två människor skakar hand, är tämjandet i *Den lille prinsen* ömsesidigt: när pojken tämjer räven, tämjer också räven pojken. Detta liknar vad Haraway berättar om sin relation med hunden Cayenne. När de gör agilityträning beskriver Haraway det som att de rör sig som en enhet, båda är tränade att reagera på varandra. Även det berömda skämtet ”tror du att Pavlov tänkte på att mata sina hundar varje gång han hörde en klocka?” visar på det relationella i tämjandet. När vi beskär äppelträd lär träden oss den rätta tiden för beskärning.

Dessutom pekar passagen i *Den lille prinsen* på hur tämjandet eller berörandet kan ge något en speciell betydelse. Orörd natur definieras ofta som speciell genom sin orördhet, men i *Den lille prinsen* lär vi oss att ibland kan naturen vara speciell på grund av hur vi har rört vid den och hur den har rört vid oss. Detta är lätt att förstå med en räv eller en hund, men den lille prinsen pratar också om sin ros på hemplanet som har tämjt honom. När vi tänker på landskap vi har relationer med, trädgårdar vi har arbetat i eller skogar vi har vandrat i,

kanske dessa landskap inte är speciella för någon annan, men de är speciella för oss eftersom vi har en relation till dem.

ÅTERERÖVRAD FÖRÖDELSE

Det finns vissa naturliga ting som förblir ”orörda” eftersom vi inte vill röra vid dem. De är avskräckande för oss, giftiga, sjuka, nekrotiska, farliga. Det är inte sådana ting vi har i åtanke när vi talar om att skydda ”orörd” natur. Vi menar inte getingarna i parken bredvid simbassängen eller möglet i vårt källarrum. Denna natur vill vi inte röra vid, snarare vill vi förstöra den, och ändå kommer den tillbaka gång på gång. Denna natur hemsöker oss och sträcker sig ständigt ut mot oss, medan vi försöker undvika dess beröring. Vi försöker och misslyckas med att undvika att bli stuckna eller att andas in sporer.

En annan typ av landskap som blir orört eller orörbart är det slags landskap som vi tänker på som dött eller förstört, såsom en avverkad industriskog eller platsen för en kärnkraftsolycka. Tjernobyls kärnkraftverk är ett exempel på vad vi vanligtvis skulle betrakta som ett dött landskap. I den populära föreställningen framstår Tjernobyl som ett kärnkraftsöde där inget levande kan växa. Biologerna **Mike Wood** och **Nick Beresford** beskriver ändå Tjernobyls natur som levande, de lyfter fram hur Tjernobyl blivit ”ett naturreservat som inget annat”. Trots att livslängden för både djur och växter förkortas av radioaktiviteten i området runt kraftverket, har nästan 40 års frånvaro av människor gett utrymme för både djur- och växtliv. Djuren inte bara överlever i området, de frodas: utdöende arter som Przewalskihästen verkar lyckas fortplanta sig i det kontaminerade området.

I boken *The Mushroom at the End of the World* (2015) diskuterar antropologen **Anna Tsing** matsutakesvampen och hur den trivs i förstörda tallskogar. Svampen växer på de döda rötterna av brända eller avverkade träd. Tsing beskriver världen runt matsutake: ekonomierna för invandrare i USA som lever på att hitta dessa svampar och sälja dem till ja-

panska köpare som en delikatess. Tsing intervjuar även matsutakeskördare i finska Lappland, där matsutake och dess skördare har ett livligt nätverk som erbjuder människor en utkomst när andra jobb möjligheter är få i området. Turism och skörd av matsutake är några av de sätt på vilka människor kan hålla sig flytande i norra Lappland. Turism är en överraskande motor för bevarande av vildmark, eftersom nästan varje plats som vi skulle beskriva som orörd kan besökas till ett pris. Även området för kärnkraftsolyckan i Tjernobyl var före kriget en relativt populär turistdestination. Dessa platser tillgänglighet som turistmål gör dem till livskraftiga kapitalplatser och det leder i sin tur till att de kan fortsätta existera. Vildmark genererar inte intäkter, utom ifall du kan betala för att besöka den.

När vi slår fast det antropocenas framväxt där människor nu är den mest inflytelserika geografiska kraften, och där det inte längre finns någon orörd natur eller vildmark, blir detta ett sätt att förklara vildmarkens död. Men vad betyder det egentligen att säga att vildmarken eller naturen är död? I boken *Specters of Marx* (1994) hävdar filosofen **Jacques Derrida** att något alltid hemsöks av vad det inte är, och av vad det skulle kunna vara. När vi slår fast att något är dött, hemsöker livet detta påstående. I fallet med ett förstört landskap, en avverkad skog eller platsen för en kärnkraftsolycka, finns det fortfarande liv under ytan. Det finns svampar och tallar som fortfarande växer på dessa förstörda platser. Livet är hemsökt av möjligheten till död, men döden är hemsökt av möjligheten till liv. Dessa döda eller förstörda platser innehåller livsformer som inte passar vår föreställning om ett dött landskap. Det finns orört och orörbart liv även på de platser som vi föreställer oss att är döda. Både i parker och på ödelagda platser hemsöker det orörda platsen. Livet hemsöker giftiga och otvivelaktigt berörda landskap på sätt som vi inte kan kontrollera. Tallar växer fortfarande i Tjernobyl, och alger växer i den allmänna simbassängen.

Tsing talar om möjligheten till liv i kapitalismens ruiner när hon beskriver matsutake-svampen och de flyktiga liv som omger dess ekonomi. Det är, enligt Tsing, ett liv vid kapitalismens gränser. Ja, skördarna bringar in pengar internationellt, men de som arbetar med att skörda svampen utgör också nomadiska grupper med sin egen skuggekonomi, beroende av ibland laglig, ibland olaglig tillgång till dessa förstörda tallskogar. Tjernobyl vittnar också på ett annat sätt om möjligheten till liv i exploaterings ruiner av naturen, i detta fall under kommunismen. Kärnkraftsområdet är fortfarande giftigt och de varelser som lever där har förkortade liv på grund av strålningen. Det är dock också för djuren en tillflyktsort från de mängder av människor som skulle ha varit där före katastrofen.

Enligt begreppet antropocen påverkar mänskligt ingripande idag allt. Tjernobyl hyllas samtidigt som en plats som bevisar att naturen kan återhämta sig efter en katastrof, att mänsklighetens frånvaro uppvägar närvaron av giftig strålning. Men varken Tjernobyl eller något naturreservat är verkligen orörd. Människor lockas av idén om det orörda, men vi verkar ändå vilja ha en möjlighet att beröra, även om detta bara är för utvalda grupper människor. Vi vill se på de geografiska fotografierna och drönarbilderna; vi vill fortfarande kunna nå ut och beröra denna "orörda" natur.

Arwen Rosenberg-Meereboer är doktorand i filosofi vid Åbo Akademi. Hon forskar i miljöfilosofi med fokus på nymaterialistisk etik i barnlitteratur.

När vi rör naturen, rör naturen oss tillbaka. Vi står alltid i en aktiv relation med världen omkring oss, även när vi inte rör den fysiskt. Vissa journalister har hävdad att detta kommer att bli slutet för naturen, men platser som Tjernobyl och den industriella skogen visar att så kanske inte är fallet. Dessa övergivna platser som återerövrats av naturen har otvivelaktigt berörts av människor; men de är också hemsökta av vildmarken. Kanske måste det finnas platser där människor inte kan gå omkring, men syftet med detta kan inte vara att bevara en orörd natur. Istället måste syftet vara en anda av gott kamratskap med resten av naturen omkring oss. Vissa saker måste beröras varsamt.

KÄLLOR

- Benjamin, Walter. *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*. Översättning: J. A. Underwood. Penguin Great Ideas. Harlow, England: Penguin Books, 2008.
- Derrida, Jacques. *Specters of Marx. The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International*. New York: Routledge, 1994.
- Haraway, Donna. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008.
- Husserl, Edmund. *Thing and Space. Lectures of 1907*. Översättning: Richard Rojewicz. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997.
- Lynch, Derek. "Have we reached the end of nature? our relationship with the environment is in crisis." *The Conversation*. 2024, March 7.
- Merleau-Ponty, Maurice. *Phenomenology of Perception*. Översättning: Donald A. Landes. Abingdon, Oxon: Routledge, 2012.
- De Saint-Exupéry, Antoine. *Lille prinsen*. Översättning: Gunvor Bang. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1980.
- Tsing, Anna. *The mushroom at the end of the world. On the possibility of life in capitalist ruins*. Princeton University, 2015.
- Wood, Mike & Beresford, Nick. *The wildlife of Chernobyl. 30 Years without man*. RSB, 2016.